

प्रेतकल्प उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन

कर्णबहादुर रावल

परीक्षा क्रमाङ्क : २८०६२३/०७३

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-४३८-१८-२००८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग,
स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. (५४४) पाठ्यांशको
प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/२०१६

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोध प्रतिवेदनभित्रका प्राथमिक सामग्रीहरू कहीं कतैबाट साभार गरिएको छैन ।
द्वितीयक स्रोतबाट लिइएका सामग्रीहरूलाई सन्दर्भाङ्कन दिएर उल्लेख गरिएको छ । यसका
कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका पनि छैनन् । तसर्थ
शोध प्रतिवेदन मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७३/०८/२७

.....

कर्णबहादुर रावल

शोधार्थी

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअर्न्तगत नेपाली भाषा शिक्षा विषयको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत 'प्रेतकल्प उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी कर्णबहादुर रावलले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको अध्ययन र प्रस्तुतीकरणबाट म पूर्णतः सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
सहप्रा. रविकिरण अधिकारी

(शोधनिर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि. वि. कीर्तिपुर

मिति : २०७३/०९/०६

Dec. 21, 2016

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ कर्णबहादुर रावलले 'प्रेतकल्प उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन' शीर्षकमा तयार पार्नुभएको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)
२.	प्रा. महेश्वर न्यौपाने (शोध विशेषज्ञ)
३.	सहप्रा. रविकिरण अधिकारी (शोध निर्देशक)

मिति : २०७३/०९/२२

Jan. 06, 2017

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत 'प्रेतकल्प उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड. चौथो सेमेस्टरको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको छ । यस शोधपत्र लेखनका क्रममा आवश्यक सल्लाह, सुझाव, उत्प्रेरणा, हौसला तथा सहयोग पुऱ्याउने सङ्घसंस्था, विद्वान्वर्ग, आदरणीय गुरुवर्ग तथा सहपाठी एवम् अन्य मित्रजन सबैप्रति म कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र मेरा आदरणीय गुरु सहप्राध्यापक रविकिरण अधिकारीको कुशल निर्देशनमा रही तयार पारिएको हो । अत्यन्त व्यस्त समयका बाबजुद पनि आफ्नो कार्यलाई थाती राखी शोध शीर्षकको चयनदेखि लिएर शोधप्रस्ताव लेखन तथा शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप तयार गरुन्जेलसम्म निरन्तर रूपमा आवश्यक सल्लाह, सुझाव, उत्प्रेरणा तथा हौसला प्रदान गरी सहि मार्गनिर्देशन प्रदान गर्नु हुने श्रद्धेय गुरु सहप्रा. रविकिरण अधिकारीप्रति अन्तरआत्मादेखि हार्दिक कृतज्ञता एवम् आभार प्रकट गर्दछु । यसका साथसाथै यस शोधपत्रको श्रेय उहाँप्रति समर्पित गर्दछु । उपयुक्त समयमा शोधपत्र लेखनका लागि आवश्यक वातावरण उपलब्ध गराइदिने तथा समयमा नै शोधप्रस्ताव गरी शोध लेखनका लागि आवश्यक निर्देशन प्रदान गरिदिएकोमा नेपाली भाषा विभागप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र लेखनका सन्दर्भमा आफ्नो अत्यन्त कठिन समयका बाबजुदमा पनि विना पूर्वाग्रह आवश्यक सल्लाह, सुझाव तथा उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने नेपाली भाषा शिक्षा विभागका आदरणीय गुरुहरू प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई, उपप्रा.डा. बुद्धराज खनिया, प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल लगायत त्रि.वि.का सम्पूर्ण गुरु-गुरुआमाहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साउँ अक्षर चिनाउनेदेखि आजसम्मको औपचारिक शैक्षिक तह पार गर्दासम्म मलाई अध्ययन अध्यापन गराउनु हुने सम्पूर्ण आदरणीय गुरुजनप्रति कृतज्ञ छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई दिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागको विभागीय पुस्तकालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायको पुस्तकालय, स्टुडेन्ट्स बुक्स लगायत मैले उपयोग गरेका सन्दर्भ सामग्रीका साथै अग्रज विद्वान्हरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । अत्यन्त महत्त्वपूर्ण कृति नेपाली साहित्यमा पदार्पण गरिदिनु भएकोमा साहित्यकार नारायण ढकालप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी यो शोधपत्र तयार गर्न विशेष सहयोग तथा परामर्श दिने मेरा मित्रजनहरूप्रति आभारी छु ।

यस शोधपत्र तयार गर्न विभिन्न सामग्री सङ्कलन गरी अमूल्य सहयोग प्रदान गरेकोमा मेरा सहपाठी मित्र भवदेव भट्टराई, अशोककुमार जोशी, राजेन्द्रप्रसाद जोशी, पदमबहादुर बोहरा, विजयप्रसाद ढकाल लगायत प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष ढङ्गले सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्ण महानुभाव तथा मित्रहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । मलाई यस अवस्थासम्म पुऱ्याउन अवरल हौसला, उत्प्रेरणा तथा सहयोग प्रदान गर्नुहुने मेरा आदरणीय हजुरबा महाविरे रावल, हजुरआमा औलादेवी रावल, बुबा आमा धनबहादुर रावल, भानादेवी रावल, फुपू फुपाजू वीरबहादुर शाही, गंगा शाही तथा दाजु दिदीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । उहाँहरूप्रति म सदा कृतज्ञ छु । शैक्षिक सफलताको श्रेय मेरो परिवारप्रति समर्पण गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई यथोचित समयमा उचित तवरले टङ्कन तथा बाइन्डिङ गरी मूर्त रूप प्रदान गरिदिनुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर तथा कम्प्युटर सेन्टरका दाजु जितेन महर्जनप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

मिति : २०७३

कर्णबहादुर रावल
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

शोधशीर्षक	:	‘प्रेतकल्प’ उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन
शोधार्थी	:	कर्णबहादुर रावल
शोधनिर्देशक	:	सहप्रा. रविकिरण अधिकारी
विभाग/क्याम्पस	:	शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर
शैक्षिक वर्ष	:	२०७१/०७३
अध्याय	:	सात
पृष्ठ सङ्ख्या	:	१४+११२

शोधकार्यको उद्देश्य

प्रस्तुत अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- (क) ‘प्रेतकल्प’ उपन्यासमा प्रयुक्त शब्द र वाक्य चयनको अध्ययन गर्नु,
- (ख) ‘प्रेतकल्प’ उपन्यासमा अग्रभूमि निर्माणको खोजी गर्नु,
- (ग) ‘प्रेतकल्प’ उपन्यासमा अग्रभूमि निर्माणको भाषिक सौन्दर्यात्मक भूमिकाको अध्ययन गर्नु,

शोधविधि

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड. चौथो सेमेस्टरको पाठ्यांश नेपा.शि. ५४४ को प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य ‘प्रेतकल्प’ उपन्यासको प्रयुक्त शब्द तथा वाक्य चयनको अध्ययन गर्नु, अग्रभूमि निर्माणको खोजी गर्नु र अग्रभूमि निर्माणको भाषिक सौन्दर्यात्मक भूमिकाको अध्ययन गर्नु रहेको छ । उल्लिखित उद्देश्यमा केन्द्रित भई प्रस्तुत शोधपत्रको व्याख्या र विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको अवलम्बन गरिएको छ । साथसाथै आवश्यकताअनुसार निगमनात्मक पद्धतिको अवलम्बन गरी वर्णनात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधि तथा पद्धतिलाई उपयोगमा ल्याइएको छ ।

पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी आवश्यक सामग्री सङ्कलन गरिनुका साथै प्राथमिक र द्वितीय स्रोतबाट सङ्कलन गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतको रूपमा उपन्यासकार नारायण ढकालको 'प्रेतकल्प' उपन्यासलाई लिइएको छ । त्यसैगरी द्वितीयक स्रोतका रूपमा विभिन्न पाठ्यपुस्तक, पत्रपत्रिका, जर्नल, शोधपत्र आदिलाई उपयोगमा ल्याइएको छ । सामग्री सङ्कलनका सन्दर्भमा विभिन्न संघसंस्था, गुरुवर्ग एवम् विद्वान्वर्ग तथा मित्रजनहरूको सहयोग प्राप्त भएको छ, जसले शोधपत्र तयार गर्न ठुलो भूमिका निर्वाह गरेको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सात अध्यायमा वर्गीकरण गरिएको छ । अध्याय एकमा अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, सान्दर्भिकता र उपादेयता र सीमाङ्कनको समावेश गरिएको छ भने अध्याय दुईमा पूर्वकार्यको अध्ययन, पूर्वकार्यको समीक्षाको महत्त्व र सैद्धान्तिक अवधारणा प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसैगरी अध्याय तीनमा अध्ययन विधि, तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू, सामग्री निर्माण, तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया, व्याख्या विश्लेषण र अध्ययनको रूपरेखा, अध्याय चारमा विषय प्रवेश, भाषिक चयन, अध्याय पाँचमा अग्रभूमि निर्माण (विचलन र समानान्तरता), अध्याय छमा चयन, विचलन र समानान्तरताको उपयुक्ततालाई आधार मानी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । अन्तिम अध्यायमा सारांश, निष्कर्ष र उपादेयता समावेश गरिएको छ । अन्तिम अध्यायअन्तर्गत रहेका शीर्षकलाई आधार मानी महत्त्वपूर्ण कुरालाई निष्कर्ष स्वरूपका साथै शोधपत्रको उपयोगिता प्रस्तुत गरिएको छ । शोधपत्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका सामग्रीको नाम सन्दर्भग्रन्थ सूची अन्तर्गत प्रस्तुत गरिएको छ । साथसाथै शोधपत्रको अन्तिममा शोधार्थीको शैक्षिक विवरण सहित व्यक्तिवृत्त प्रस्तुत गरिएको छ ।

शोध निष्कर्ष

नेपाली उपन्यासका क्षेत्रमा सफल उपन्यासकार नारायण ढकालद्वारा लिखित 'प्रेतकल्प' उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययनमा प्रस्तुत शोधपत्रलाई केन्द्रित गरिएको छ । नेपाली उपन्यास जगत्मा प्रस्तुत उपन्यासले नयाँ आयाम थप्नुका साथै पाठकवर्गलाई आकर्षित गरिएको छ । उपन्यासलाई विविध कोणबाट नियालेर हेर्दा समय अनुकूल सार्थक रहेको पाइन्छ । प्रस्तुत उपन्यास चयन, विचलन र समानान्तरताका साथै भाषिक

सौन्दर्यात्मक दृष्टिले उपयुक्त रहेको पाइन्छ । समग्रमा 'प्रेतकल्प' उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन गर्दा निम्नानुसार निष्कर्ष निकालिएको छ :

- नेपाली उपन्यास जगत्का उपन्यासकार नारायण ढकालको प्रेतकल्प उपन्यासको शैलीवैज्ञानिक आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।
- दुई सय तेईस (२२३) पृष्ठको डिमाइ आकारमा उपन्यासको बाह्य संरचना वर्णन गरिएको छ ।
- उपन्यासलाई दस अध्यायमा विभाजन गरिनुका साथै एक, दुई, तीन, चार, पाँच, छ, सात नम्बरले सङ्केत गरिएको छ । अध्यायमा एकरूपता भेटिँदैन, कुनै लामा र कुनै छोटो अध्याय रहेको पाइन्छ ।
- समग्रमा उपन्यासभित्र समाजमा घटेका घटनालाई उजागर गरिएको छ ।
- उपन्यासमा तत्सम, तद्भव, आगन्तुक, नेपाली भर्रा तथा अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले उपन्यासको भाषा सरल, सहज तथा बोधगम्यता ल्याएको छ ।
- उपन्यास जटिल भाषाको प्रयोग गरिएको भए तापनि उखान र टुक्का जस्ता वाक्यको प्रयोगले उपन्यासको भाषा आलङ्कारिक र काव्यात्मक बन्न पुगेको छ ।
- लेख्य चिह्नले प्रयोगले उपन्यासलाई गतिमयता प्रदान गर्नुका साथै भाव ग्रहण गर्न समेत मद्दत पुऱ्याएको पाइन्छ ।
- उपन्यासमा वर्ण, शब्द तथा अर्थको आवृत्ति तथा पुनरावृत्तिले भाषिक चमत्कार सिर्जना गरेको पाइन्छ । साथसाथै प्रचलित मानक भाषामा समेत विचलन ल्याई लक्ष्यार्थ व्यङ्ग्यार्थको प्रतिपादन गरिएको पाइन्छ ।
- उपन्यासमा प्रयुक्त समानान्तरताले भाषालाई आकर्षक, रोचक तथा प्रभावकारी बनाइएको पाइन्छ ।
- संस्कृत श्लोकको प्रयोगले उपन्यासलाई सार्थक र रोचक बनाउनुका साथै काव्यात्मक बनाउन पनि सहयोग पुऱ्याइएको छ ।

विषयसूची

पृष्ठ सङ्ख्या

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.४	अध्ययनको सान्दर्भिकता र उपादेयता	३
१.५	अध्ययनको सीमाङ्कन	४

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको अध्ययन र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१	पूर्वकार्यको अध्ययन	६
	२.१.१ पुस्तक समीक्षा	७
	२.१.२ शोधकार्यको समीक्षा	१०
२.२	पूर्वकार्यको समीक्षाको महत्त्व	१६
२.३	शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक अवधारणा	१८
	२.३.१ शैलीको परिचय	१९
	२.३.२ शैलीविज्ञानको परिचय	२२
२.४	कृति विश्लेषणका शैलीवैज्ञानिक आधारहरू	२६
	२.४.१ साहित्यिक संरचना	२८
	२.४.१.१ बनोट	२८
	२.४.१.२ बुनोट	२९
	२.४.२ भाषा संरचना	२९
	२.४.२.१ ध्वनि व्यवस्था	२९
	२.४.२.२ शब्द व्यवस्था	२९
	२.४.२.३ व्याकरण व्यवस्था	३०
२.५	शैली	३०

२.५.१ चयन	३०
२.५.२ अग्रभूमि निर्माण	३०
२.५.२.१ विचलन	३१
२.५.२.२ समानान्तरता	३२

अध्याय तिन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अध्ययन विधि	३४
३.२ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू	३४
३.२.१ प्राथमिक स्रोत	३४
३.२.२ द्वितीयक स्रोत	३५
३.३ सामग्री निर्माण	३५
३.४ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	३५
३.५ व्याख्या विश्लेषण	३६
३.६ अध्ययनको रूपरेखा	३६

अध्याय चार

भाषिक आधारमा प्रेतकल्प उपन्यासको विश्लेषण

४.१ विषयप्रवेश	३८
४.२ भाषिक चयन	३८
४.२.१ शब्द चयन	३९
४.२.२ वाक्य चयन	५६
४.२.३ लेख्य चिह्नको प्रयोग/बिराम आदि चिह्नको चयन	६१
४.२.४ उखान	७२
४.२.५ टुक्का	७३

अध्याय पाँच

भाषिक आधारमा प्रेतकल्प उपन्यासमा अग्रभूमि निर्माणको विश्लेषण

५.१ विचलन	७६
५.२ समानान्तरता	८८

अध्याय छ

प्रेतकल्प उपन्यासमा अग्रभूमि निर्माणको भाषिक सौन्दर्यात्मक विश्लेषण

६.१	चयनको उपयुक्तता	९४
६.२	विचलनको उपयुक्तता	९७
६.३	समानान्तरताको उपयुक्तता	१००

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१	सारांश	१०४
७.२	निष्कर्ष	१०५
७.३	उपयोगिता	१०८
	७.३.१ नीतिगत तह	१०८
	७.३.२ प्रयोगात्मक तह	१०९
	सन्दर्भ सूची	१११

परिशिष्ट

व्यक्तिवृत्त

परिशिष्ट

‘प्रेतकल्प’ उपन्यासको बाहिरी आवरण

व्यक्तिवृत्त

नाम : कर्णबहादुर रावल
जन्ममिति : २०४६/११/०५
बाबुको नाम : धनबहादुर रावल
आमाको नाम : भानादेवी रावल
स्थायी ठेगाना : पुनर्वास नगरपालिका-२, कञ्चनपुर
अस्थायी ठेगाना : कीर्तिपुर-१६, काठमाडौं
राष्ट्रियता : नेपाली
धर्म : हिन्दु
लिङ्ग : पुरुष
विशिष्ट विषय : नेपाली
सम्पर्क नं. : ९८४८६२३३८८
इमेल : rawalkarna28@gmail.com

शैक्षिक योग्यता

क्र.सं.	तह	शिक्षण संस्था	वर्ष
१	एस.एल.सी.	श्री वागीश्वरी मा.वि., क गाउँ, कञ्चनपुर	२०६२
२	प्रमाणपत्र तह	श्री पुनर्वास जनता उ.मा.वि., पुनर्वास, कञ्चनपुर	२०६५
३	स्नातक	जनता बहुमुखी क्याम्पस, कञ्चनपुर	२०६९
४	स्नातकोत्तर	विश्वविद्यालय क्याम्पस, त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं	२०७३